

Nr 2.

Ankom till riksdagens kansli den 14 februari 1917 kl. 3.30 e. m.

Utlåtande i anledning av verkställd granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning.

Närvarande: herrar Petersson i Lidingö villastad, Lindhagen, Gezelius*, Alexanderson, greve Spens, Dahl, Valerius Olsson, Lars Olsson, Tisell*, Klefbeck, Schotte, Lindqvist i Stockholm*, Persson i Norrköping, Gustafsson i Örebro, Rehn och Zelahn*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

För den enligt 42 § 2 mom. riksdagsordningen lagutskottet åliggande granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning hava båda kamrarna till utskottet hänvisat justitieombudsmannens vid innevarande riksdag avgivna ämbetsberättelse utom vad angår däri gjord framställning angående ändrad lydelse av 7 § i förordningen den 19 november 1914 angående stämpelavgiften.

För ifrågavarande ändamål har utskottet från justitieombudsmansexpeditionen mottagit ej mindre de diaries, vilka under år 1916 förts i nämnda expedition samt under justitieombudsmannens ämbetsresor, än även expeditionens registratur för berörda tid, varjämte på särskild begäran handlingarna rörande vissa av justitieombudsmannen handlagda ärenden hållits utskottet till handa.

Över den numera fullbordade granskningen av förenämnda handlingar och ämbetsberättelse, vilken sistnämnda innehåller redogörelse jämväl för fem av justitieombudsmannen under år 1917 till Konungen avlåtna framställningar, får utskottet härmed avgiva utlåtande.

Justitieombudsmannen anmäler i ämbetsberättelsen, att han, med stöd

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 9 saml. 2 häft. (Nr 2.)

av 25 § i sin instruktion, begagnat sig av semester från och med den 26 juni till och med den 10 augusti, under vilken tid hans av riksdagen utsedde suppleant och efterträdare, häradshövdingen i Flundre, Väne och Bjarke härads domsaga Tycho Colleen förvaltat justitieombudsmansämbetet.

I anseende till jäv för justitieombudsmannen hava dessutom under annan tid två ärenden avgjorts av häradshövdingen Colleen.

Ämbetsberättelsen innehåller till en början ett uttalande angående justitieombudsmannens ämbetsbefogenhet, till vilket uttalande utskottet nedan i viss del återkommer.

Härefter upptager ämbetsberättelsen enligt vanlig ordning redogörelse för sådana mot ämbets- eller tjänstemän anställda åtal, som under den tid berättelsen avser blivit slutligen avgjorda eller åtminstone i någon instans prövade.

Justitieombudsmannen redogör vidare i berättelsen för åtskilliga ärenden, som föranlett annan åtgärd än åtal.

Därefter omförmälas av justitieombudsmannen nedannämnda dagar till Kungl. Maj:t avlätna skrivelser, nämligen den 7 och 8 februari 1916 angående förening av tingslag i Södertörns domsaga; den 27 april 1916 angående delning av Villands och Östra Göinge domsaga eller, alternativt, förening av domsagans två tingslag; den 14 juni 1916 angående edgångs temat i s. k. barnuppfostringsmål; den 22 juni 1916 angående skyldighet för allmänna åklagarna att meddela vederbörande domhavande, resp. rådhusrätt direkt underrättelse om företagen häktning; den 10 augusti 1916 angående förtydligande av 3 § i kungl. kungörelsen den 15 februari 1916 om vissa inskränkningar i detaljhandeln med brännvin samt försäljningen av vin och öl; den 5 oktober 1916 angående förening av tingslagen i Västra Hälsinglands domsaga; den 7 december 1916 angående reglering av tingslagen i Västerbottens västra domsaga; den 8 december 1916 angående förening av tingslagen i Aspelands och Handbörds domsaga; den 18 december 1916 angående vissa bestämmelser rörande minderåriga kvinnliga brottslingar; den 21 december 1916 angående förening av tingslag i Piteå domsaga; den 2 januari 1917 angående förening av tingslagen i Vifolka, Valkebo och Gullbergs domsaga; angående förbättrad lagstiftning rörande församlingsfriheten; angående ändring av 20 § i gällande resereglemente; angående förstärkning av kammarrättens arbetskrafter; och angående stadgande av viss kompetens för ordförande i stadsstyrelse.

I fortsättningen redogör justitieombudsmannen för utgången av de före år 1916 hos Kungl. Maj:t gjorda framställningar, som under samma

är slutligen avgjorts, nämligen rörande ändrade bestämmelser vid utfärdande av exportförbud; bestämmelser angående offentliga föreställningar i hypnotism; minskning av antalet ledamöter i häradsnämnderna i vissa domsagor; preskription av ersättningsanspråk enligt lagen den 5 juli 1901 angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete; ändring av kungörelsen den 29 november 1907 om tomträttsböckers inrättande och förande; ändring av 16 och 20 §§ i förordningen angående expeditionslösen den 7 december 1883; upphävande av adelsmäns rätt till särskilt forum i vissa mål; ändring av 35 § i förordningen den 21 mars 1862 om kommunalstyrelse på landet; förslag om förtydligande i vissa avseenden av tryckfrihetsförordningen; förslag om ändring av 14 § konkurslagen; förslag rörande lag om husrannsakan; förslag om revision av allmänna strafflagen samt förening av tingslag i vissa domsagor.

I berättelsen ingår av justitieombudsmannen avgiven särskild framställning till riksdagen om ändrad lydelse av 1, 2 och 4 §§ i lagen den 14 september 1906 angående förordnande av rättegångsbiträde åt häktad m. m.; och kommer utskottet att häröver avgiva särskilt utlåtande.

Enligt vad i berättelsen omförmäles, hava justitieombudsmannens ämbetsresor under år 1916 omfattat Jönköpings län i dess helhet samt delar av Jämtlands, Västerbottens och Malmöhus län. Under dessa resor har inspektion skett hos Konungens befallningshavande i Jönköpings län, samtliga rådhusrätter, magistrater och häradshövdingar inom samma län, stadsstyrelserna i Nässjö och Huskvarna, straffängelset i Jönköping, häradshövdingen i Härjedalens domsaga, rådhusrätten i Umeå, häradshövdingen i Västerbottens södra domsaga och kronohäktet i Umeå, rådhusrätterna och magistraterna i Landskrona, Lund och Ystad, häradshövdingarna i Rönnebergs, Onsjö och Harjagers domsaga samt Torna och Bara domsaga ävensom kronohäktet i Ystad.

Dessutom har inspektion förrättats vid statens uppfostringsanstalt å Bona och vid Svenska diakonissällskapets skyddshem å Viebäck, vilket sistnämnda av Kungl. Maj:t erkänts såsom allmän uppfostringsanstalt för minderåriga kvinnliga förbrytare.

Under inspektionen har jämväl ägnats behörig uppmärksamhet åt domstolarnas arkiv.

Avseende å vad under resorna förekommit hänvisar justitieombudsmannen till de av honom förda diariér och protokoll, varjämte i berättelsen särskilt redogöres för vissa därvid gjorda anmärkningar.

Över vissa under år 1916 handlagda ärenden meddelas i ämbetsberättelsen följande översikt:

»Vid 1916 års början voro — fränsett ett ej ringa antal från år 1915 balanserade ärenden av annan beskaffenhet — av förut inkomna klagomål eller eljest *mot ämbets- eller tjänstemän anhängiggjorda ärenden* fortfarande under handläggning härstädes 103

Under år 1916 hava anhängiggjorts ärenden mot ämbets- eller tjänstemän:

genom inkomna klagomål ett antal av 333
 samt på grund av anmärkningar, gjorda vid granskning av fångförteckningar eller vid ämbetsresa eller annorledes ett antal av 310

Summa från år 1915 balanserade och under år 1916 inkomna sådana ärenden 746

Av berörda 746 ärenden hava under år 1916:

1) såsom återkallade avskrivits 10
 2) till riksdagens militieombudsman eller till överinspektören för sinnessjukvården i riket överlämnats 6

3) på grund därav, att klaganden erhållit gottgörelse eller eljest rättelse vunnits, avskrivits 26

4) efter vederbörandes hörande, med eller utan erinran, eljest avskrivits 302

5) efter annorledes verkställd utredning eller utan åtgärd avskrivits 261

6) till åtal hänvisats 15

7) föranlett framställning till Kungl. Maj:t 3

och äro vid 1916 års slut:

8) i avbidan på infordrad förklaring eller påminnelse avgivande vilande 66

9) i avbidan på domstols utslag eller annan myndighets beslut vilande 21

10) på prövning beroende 36

Summa 746

Under år 1916 har, såsom av ovanstående redogörelse framgår, i 15 ärenden beslutits anställande av åtal mot ämbets- och tjänstemän, nämligen:

på grund av förd klagan 13

av annan anledning 2

Summa 15»

Berättelsen upptager meddelande därom, att sedan början av senaste lagtima riksmöte någon förklaring av lag, i den ordning 19 § regeringsformen bestämmer, icke blivit av Kungl. Maj:t meddelad.

I bilagor, som vidfogats berättelsen, meddelas förteckningar *dels* över de av 1916 års riksdag till Konungen avlätna skrivelser jämte uppgifter om de åtgärder, som under nämnda år vidtagits i anledning av samma skrivelser, *dels* över sådana i sistnämnda förteckning upptagna ärenden, som vid utgången av år 1916 ännu voro i sin helhet eller till någon del på Kungl. Maj:ts prövning beroende, *dels* över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från riksdagen före år 1916 men vid samma års början voro i sin helhet eller till någon del oavgjorda, jämte uppgifter om den behandling, dessa ärenden undergått under år 1916, *dels ock* över ärenden, som hos Kungl. Maj:t anhängiggjorts genom skrivelser från justitieombudsmannen före år 1916, men vid samma år slut ännu voro i sin helhet eller till någon del på Kungl. Maj:ts prövning beroende, jämte kortfattade uppgifter om ärendenas behandling.

Vid granskning av justitieombudsmannens ämbetsdiarium har utskottet inhämtat, att ärendena 1914 nr 278, 1915 nr 169, 170, 251, 252, 314, 320, 337, 349, 365, 366, 369, 373, 396, 432, 460, 495, 504, 536, 537 och 552 samt 1916 nr 63, 82 och 251 blivit under den 30 eller 31 december 1916 i diariet avförda såsom då slutligen avgjorda, ehuru varken av diariet eller av registratoret kunnat inhämtas, vad detta avgörande inneburit. Likaså anges ärendet 1915 nr 511 såsom slutfört genom en däri avlåten framställning, ehuru denna framställning icke återfinnes i registratoret. På förfrågan har justitieombudsmannen uppgivit, att han under år 1916 fattat beslut i nämnda ärenden, men till följd av hopat arbete vid årsskiftet ej hunnit expediera besluten under samma år, ävensom att han avsett, att i diariet för innevarande år skulle göras anteckning om beslutens expediering liksom även att konceptexpeditionerna skulle fogas vid innevarande års registratur. Då vid nu angivna förhållanden utskottet icke kunnat ingå i granskning av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning, vad angår ovan angivna ärenden, och desamma ej heller lära kunna, formellt taget, anses avgjorda, innan justitieombudsmannens beslut föreligger slutligen avfattat, har utskottet ansett sig böra fästa uppmärksamheten å angelägenheten av sådan anteckning i ämbetsdiariet för år 1917, att därav otvetydigt framgår, att granskningen av justitieombudsmannens åtgöranden i ifrågavarande ärenden tillkommer lagutskottet vid nästkommande års riksdag.

I sin år 1916 avgivna ämbetsberättelse hade justitieombudsmannen i fråga om befogenheten för honom att utöva tillsyn över det sätt, varpå ordförande i valnämnd och i pensionsnämnd, pensionsstyrelsens ombud i orterna ävensom rättens ombudsman i konkurs uppfyllde sina befattnings-

plikter förklarar sig anse justitieombudsmannen böra för framtiden förfara i enlighet med då av justitieombudsmannen i ämnet uttalad uppfattning, därest icke från lagutskottets eller riksdagens sida erinran bleve framställd mot nämnda uttalande. I anledning härav anförde 1916 års lagutskott, att, då det i förekommande fall torde tillkomma domstol att avgöra, huruvida nämnda befattningshavares ställning vore av den art, att justitieombudsmannen ägde mot dem ingripa, utskottet ville uttala, att utskottet ej ansett sig böra taga ståndpunkt till det ifrågavarande tolkningsspörsmålet samt följaktligen icke funnit justitieombudsmannens ifrågavarande uttalande föranleda vidare yttrande.

Med anledning av ett vid nyssnämnda utskottsutlåtande fogat särskilt yttrande har justitieombudsmannen i nu föreliggande ämbetsberättelse (sid. 11—12) ansett sig böra, vad angår justitieombudsmannens tillsynsbefogenhet gent emot ordförande i valnämnd på landet, ordförande i pensionsnämnd och pensionsstyrelsens ombud, närmare klargöra sin uppfattning i frågan.

Vad justitieombudsmannen därvid anført, synes emellertid föranleda den erinran, att ett ingripande från justitieombudsmannens sida givetvis måste vara i första hand beroende därav, att den, mot hvilken ingripandet riktas, står under justitieombudsmannens inseende; att spørsmålet, huruvida så är förhållandet med ovan angivna i viss mån kommunala befattningshavare, icke lärer kunna bringas till avgörande, med mindre detsamma — såsom även 1916 års lagutskott uttalade — drages under domstols prövning; samt att justitieombudsmannen med sitt uttalande i övrigt givetvis icke kan hava åsyftat, att någon allmän åtskillnad skulle göras i sättet för justitieombudsmannens förfarande mot olika kategorier befattningshavare, som stå under hans tillsyn, något som uppenbarligen icke skulle äga stöd i den för honom gällande instruktion.

Jämväl till ett uttalande i annat ämne av justitieombudsmannen i hans ämbetsberättelse (s. 232—233) anser sig utskottet böra foga en erinran. Efter att i redogörelsen för ärenden, som icke föranlett åtal, hava omnämnt, att under sistförflutna år i flere fall förekommit, att domstols val av jurymän i tryckfrihetsmål av politisk anstrykning offentligt klanderats såsom ej fullt opartiskt, i det att till jurymän utsetts kända partipolitiska motståndare till de i åtalade skrifterna framförda meningar — ett klander som justitieombudsmannen förklarar sig anse i två av honom iakttagna fall hava ägt fog — uttalar justitieombudsmannen, att med hänsyn till lagens ordalydelse domstol måste anses berättigad att till juryman utse vilken medborgerligt välkänd person som helst, oavsett befarad par-

tiskhet, ehuru visserligen ett sådant förfarande icke kunde anses fullt lämpligt och tilltalande för det allmänna rättsmedvetandet. Utskottet har funnit sig böra fästa uppmärksamheten därå, att detta uttalande — sammanställt med det förhållande att, såvitt av justitieombudsmannens yttrande i ärendet i övrigt framgår, han icke tagit i vidare överbäggande frågan om en beivran i de av honom iakttagna fall vare sig genom åtal eller ens framställning om rättelse — synes kunna föranleda det missförstånd från dem det vederbör, att ett förfarande, sådant som det omförmälda, enligt justitieombudsmannens mening under inga förhållanden vore att hänföra till straffbart ämbetsfel, en mening som det visserligen icke kan hava varit justitieombudsmannens avsikt att hävda.

Utskottet har icke kunnat undgå att uppmärksamma, hurusom justitieombudsmannen i några fall, där hans ingripande påkallats i anledning av domstols utslag, visserligen funnit någon åtgärd från hans sida icke böra vidtagas, men dock underkastat samma utslag en ogillande kritik eller meddelat, att han för sin del vore av annan mening än den, som i utslaget kommit till uttryck. Den justitieombudsmannen enligt instruktionen tillkommande allmänna tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad av domare, ämbets- och tjänstemän samt hans förpliktelse att mot dem ingripa, då han finner någon olaglighet vara begången eller underlåtenhet att behörigen fullgöra ämbetsplikter föreligga, läser icke kunna givas den innebörd, att justitieombudsmannen, när han vid undersökning av ett utslag icke finner fel, som föranleder hans ingripande, äger därutöver inlåta sig i prövning, huruvida det i utslaget behandlade rättsfallet blivit enligt hans mening rätteligen bedömt eller icke, och i senare händelsen angiva, vad enligt hans mening utslaget rätteligen bort innehålla. Härigenom tillskapas utan nödtvång en olöslig konflikt mellan justitieombudsmannens och vederbörande domstols auktoritet, som icke kan undgå att verka nedbrytande på förtroendet till rättskipningen, i all synnerhet då, såsom i ovan åsyftade fall är händelsen, justitieombudsmannens uttalande riktar sig mot utslag meddelade av hovrätter eller av högsta domstolen. Med hänsyn till nu berörda saks såväl principiella betydelse som stora praktiska vikt har utskottet funnit nödigt fästa uppmärksamheten å densamma.

Utskottet har funnit anmärkningsvärt, att justitieombudsmannen i ett fall på grund av en till honom insänd klagoskrift med bifogade tidningsartiklar inskridit mot en tjänsteman och meddelat denne en tillrättavis-

ning utan att förut hava lämnat samme tjänsteman tillfälle att yttra sig över tidningsartiklarnas innehåll.

I övrigt har granskningen av justitieombudsmannens ämbetsförvaltning icke givit anledning till erinran eller anmärkning, vilket utskottet härmed för riksdagen

anmäler.

Stockholm den 12 februari 1917.

På laguskottets vägnar:

ALBERT PETERSSON.

Särskilda yttranden:

a) av herrar *Petersson* i Lidingsö villastad, greve *Spens*, *Dahl*, *Tisell* och *Gustafsson* i Örebro, som yttrat:

Den erinran, som utskottets majoritet å sid. 6 och 7 i utskottets utlåtande gjort i avseende å justitieombudsmannens uttalande å sid. 232 och 233 i hans ämbetsberättelse rörande utseende av ledamöter i jury i tryckfrihetsmål, hava vi ansett oss icke böra biträda.

b) av herr *Alexanderson*, som anfört:

Vad utskottet å sid. 5—6 i utlåtandet anfört och erinrat i anledning av vissa uttalanden i den granskade ämbetsberättelsen, rörande tillsyn över ordförandes i val- och pensionsnämnd m. fl. befattningshavares fullgörande av deras uppdrag har jag ansett icke böra i utlåtandet inflyta. Justitieombudsmannen har tydligen vidblivit den redan i föregående berättelse hävdade uppfattningen, att tillsyn över befattningshavarna ifråga får anses falla inom hans befogenhet. Fjölårets laguskott avböjde att för sin del uttala sig i frågan vare sig i ena eller andra riktningen, under hänvisning till att det bleve vederbörande domstols sak att i förekommande fall pröva densamma. Anledning för utskottet att frångå denna ståndpunkt föreligger ju även enligt utskottets mening icke. Justitieombudsmannens syfte med hans nu gjorda uttalande har tydligen ej heller

varit att begära något utskottets yttrande i frågan. Vid sådant förhållande kan jag icke finna en förnyad hänvisning till dennas egenskap av domstolsfråga vara påkallad. I den form en dylik hänvisning av utskottet nu givits, framkallar den närmast intrycket av en uppmaning till justitieombudsmannen att i syfte att skapa prejudikat rörande åtalsrätten draga någon felande befattningshavare under åtal, något som dock icke kan ha varit utskottets mening. Fastmera är ju justitieombudsmannen i sin instruktion anvisad att spara åtalsåtgärd till allvarsammare fall, där erforderlig rättelse ej annorledes kan vinnas. Någon erinran från utskottets sida synes ej heller bort föränledas av vad justitieombudsmannen uttalat om lämpligheten av särskild varsamhet i fråga om åtal mot de här ifrågasvarande befattningshavarna, på vilka anspråken beträffande förmåga att i allo korrekt handhava lagtillämpning helt naturligt böra ställas lägre än i fråga om medlemmar av de egentliga tjänstemannakårerna.

Icke heller har jag ansett mig böra delta i den anmärkning, utskottet å sid. 7 framställt därom att justitieombudsmannen vid anteckning till diariet, att hos honom påtalat domstolsbeslut icke föränledde åtgärd, i vissa fall angivit, att han emellertid icke delade den uppfattning, som i domstolsbeslutet kommit till uttryck ävensom meddelat skälen för denna sin ståndpunkt. Frågan, huruvida dylika uttalanden böra göras, synes mig ingalunda äga en principiell innebörd, sådan som utskottet tillägger densamma, utan vara en lämplighetsfråga, som icke påkallat något utskottets yttrande. Gällande instruktion § 15 giver justitieombudsmannen befogenhet och plikt att, där han finner anledning föreligga, i sin ämbetsberättelse göra anmärkning, om en enligt hans mening oriktig lagtillämpning är i bruk, även utan att det förutsättes att han vidtager vidare åtgärd emot densamma. Sedan etthundrafemtio år hava i vårt land de särskilda vota, som i kollegiala domstolar avgivas, ej blott influtit i domstolens protokoll och utgående expeditioner därav, utan ock deras offentliggörande varit i grundlag medgivet, ett medgivande, som ju även tagits i bruk genom prejudikatsamlingar, utgivna bl. a. av medlemmar av högsta domstolen. Grundlag, instruktion och representanter för vår högsta rättsskipning visa sig alltså vara ledda av den uppfattningen, att uppenbarandet av meningsskiljaktigheter, även olösta sådana, inom rättsskipningen, mera är ägnat att lända densamma till fromma än till men. Härmed är det visserligen icke meningen att bestrida, att justitieombudsmannen intager till domstolarna en mycket grannliga ställning, som bör föränleda särskild omsikt och varsamhet vid bedömandet, huruvida ett klargörande af hans ståndpunkt till ett av domstol träffat avgörande är påkallat och vilken form det bör erhålla.

c) av herr *Lindhagen*, som anført:

1) *Justitieombudsmannens befogenhet att öva tillsyn över vissa befattningshavare.*

Då ifrågavarande befattningshavare utses av Konungens befallningshavande och sålunda av en statsmyndighet, måste de enligt min uppfattning anses stå under justitieombudsmannens tillsyn. Någon erinran kan därför ej göras mot att justitieombudsmannen granskar deras förvaltning. Däremot instämmer jag med utskottet, att någon annan eller lindrigare form för utövande av denna granskning än tillsyn från justitieombudsmannens sida principiellt icke torde hämta stöd från något för justitieombudsmannen gällande stadgande.

2) *Justitieombudsmannens rätt till granskning av domstolsutslag.*

Utskottet har anmärkt, att justitieombudsmannen i några fall uttalat sig ogillande om innehållet i en domstols utslag, ehuru han funnit någon åtgärd ej böra vidtagas. Vad utskottet därutinnan anført kan jag ej gilla. Författningarne stadga, att justitieombudsmannen må väcka åtal mot domare eller inskränka sig till en erinran och dessutom i allmänhet granska lagskipningens tillstånd. För detta ändamål måste han hava befogenhet att skaffa sig en egen åsikt i de speciella fallen och även uttala den. En särskild uppfordran därtill har justitieombudsmannen, när klagomål från allmänheten ingivas till honom, vilka han enligt lag är skyldig upptaga till bedömande. Att därvid motsättningar i uppfattningarne mellan en domstol och justitieombudsmannen kunna komma till synes, har grundlagen givetvis förutsatt. Några större vådor därav ha hitintills ej inträffat och kunna väl ej heller framdeles vara att befara. I varje fall kan utskottets önskemål, som i själva verket innefattar en uppfordran till justitieombudsmannen att inställa utövandet av en ämbetets författningssenliga förpliktelse, icke tillgodoses annat än genom ändring i grundlagen. Lika litet synes utskottets erinran vara lagligen grundad, då utskottet gör gällande, att denna företrädesvis riktar sig endast mot justitiemannens kritik av beslut, meddelade av hovrätter och högsta domstolen. Däremot ligger det i sakens natur, att justitieombudsmannen lämpligen bör väl överväga sina ord och icke onödigtvis inlåta sig på en uppenbarligen omtvistlig kritik av ett domstolsbeslut, som ej föranleder honom till vare sig åtal eller direkt admonition. Detta måste dock bliva justitieombudsmannens ensak att be-

döma, och utskottet lärer endast undantagsvis kunna vara i tillfälle att med sakkunskap däröver avgiva något eget utlåtande.

3) *Förräderimålet.*

Den 18 och 19 mars 1916 höll det Socialdemokratiska ungdomsförbundet en kongress, som avslutades med antagande av följande manifest:

Fred till varje pris!

Manifest till Sveriges arbetande folk.

I betraktande av att Sveriges indragande i kriget vore den största tänkbara förbrytelse mot vårt folk och i all synnerhet mot dess ungdom, som skulle bli de första offren för ett dylikt vanvett;

att Sverige icke hotas av någon fiende utifrån, utan att freden endast kan riskeras inifrån genom de svenska maktägandes egen politik;

att Sveriges folk till sin överväldigande majoritet vill freden,

uttala vi, representanter för de arbetande klasserna i stad och på land, samlade till kongress på initiativ av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, att i svenska folkets, i kulturens och mänsklighetens intresse *freden måste med alla medel upprätthållas.*

Vi stämpla envar, som gör sig medansvarig i den aktivistiska agitationen och direkt eller indirekt medverkar i en politik, vilken skulle kunna störta Sverige i krig, som förrädare mot land och folk.

Då emellertid erfarenheten lärt att de härskande klasserna och deras politiska organ i yttersta hand icke rygga tillbaka för annat än den makt folket kan sätta bakom sin fredsvilja och att den parlamentariska kampen är otillräcklig för detta syfte, uttalar kongressen sig för nödvändigheten av att förberedelser vidtagas för organiserandet av en *utomparlamentarisk massaktion* till mötande av alla krigsplaner.

Som ett första medel i denna riktning betraktar kongressen en omfattande storstrejk i ett givet ögonblick, genom vilken den arbetareklassens samlade makt som ligger i vägran att ställa arbetskraft till de härskandes förfogande kommer till användning.

En klokt förarbetad och organiserad storstrejk bör sträva att omfatta både de arbetare som framskapa produktionens råmaterialier (gruvarbetare m. fl.), de som i livsmedels-, beklädnads-, ammunitions- och övriga fabriker framskapa de för kriget nödvändiga fabriksprodukterna och främst kommunikationsarbetarna. En sålunda igångsatt strejk, respektive obstruktion, i vissa fall, torde kunna lägga avgörande hinder i vägen för ett eventuellt från maktägande håll planerat fredsbrott. Och redan medvetandet om ett överhängande strejkhott måste verka avkylande på varje sådant brottsligt anslag.

Kongressen betonar emellertid att detta medel icke är det enda och ej heller ensamt tillfyllest samt att det genom de motåtgärder som en sådan storstrejk möjligen skulle möta från de härskande kan komma att drivas över i en kamp av betydligt mera tillspetsad karaktär.

Skulle en svensk regering, i uppenbar strid med den klara neutralitetspolitik som praktiskt taget hela vårt folk omfattar och som även den nuvarande regeringen i överensstämmelse med den hittills under ett sekel följda linjen för vår utrikespolitik försäkrat sig vilja följa, kasta landet i ett folkmördande krig, då komme självklart alla förpliktelser mot en sådan styrelse att upphöra.

Kongressen vädjar även till dem i skilda partier, som icke äro principiella motståndare till det militära försvaret över huvud, men som *ärligt* vilja freden att medverka i denna aktion mot ett krig som under inga förhållanden kunde ens med skenet av berättigande kallas ett försvarskrig.

Vår lösen är: Fred till varje pris!

Härefter väckte stadsfiskal Valentin *ansvarstalan* mot redaktör Z. Höglund, fil. dr. E. Hedén och redaktör L. J. Oljelund vid Stockholms rådhusrätt på grund av deras förhållande med avseende å nämnda kongress. Det yrkades, att de måtte fällas till ansvar i följande hänseenden, nämligen dels Höglund jämlikt 8 kapitlet 8 § strafflagen för stämpling till landsförräderi, som omförmäles i 8 kapitlet 6 § 2 momentet strafflagen, samt för stämpling till landsförräderi, som avses i samma paragraf 3 momentet, därvid å Höglund borde tillämpas det i 8 kapitlet 2 § strafflagen stadgade straff för anstiftare, samt Hedén och Oljelund för delaktighet i berörda två stämplingsbrott, dels Höglund och Oljelund jämlikt 8 kapitlet 8 § strafflagen för uppmaning eller försök att annorledes förleda till landsförräderi, som avses i 6 § 2 momentet nämnda kapitel, och till landsförräderi, som omnämnes i samma paragraf 3 momentet, dels ock Hedén för uppmaning eller försök att annorledes förleda till landsförräderi i sistomförmälda hänseende. Därjämte yrkade Valentin, att, därest hans talan om ansvar å Höglund och Oljelund för uppmaning eller försök att annorledes förleda till landsförräderi enligt 8 kapitlet 6 § 2 momentet strafflagen ej kunde bifallas, Höglund och Oljelund måtte fällas till ansvar jämlikt 10 kapitlet 14 § samma lag för uppmaning eller försök att annorledes förleda krigsfolk till trolöshet. Slutligen yrkade Valentin ansvar å Höglund, Hedén och Oljelund jämlikt sistomförmälda lagrum, för det de vid ifrågavarande kongress uppmanat eller annorledes sökt att förleda till annat brott än ovan nämnts ävensom till ohörsamhet i övrigt mot lag och laga myndighet.

Rådhusrätten (herrar Johansson, Nordlöf och Öberg) förklarade vid första rättegångstillfället de tilltalade för häktade. Besvär anfördes i hovrätten, som ogillade besvären (herrar Wästfelt, von Oelreich och Grönvall), varemot två ledamöter (Wistrand och Afzelius) ansågo Höglund såsom riksdagsman böra sättas på fri fot.

Rådhusrätten (Nordlöf, Hernblom och Meyer) yttrade i slutligt utslag den 3 maj 1916:

Av handlingarna i målet hade rådstuvurätten inhämtat: att Socialdemokratiska Ungdomsförbundets centralstyrelse genom sitt verkställande utskott, i vilket Höglund vore ordförande, i februari månad 1916 till de socialdemokratiska ungdomsklubbarna i landet, vilka klubbar lydde under ungdomsförbundet, utfärdat ett hemligt cirkulär, enligt vilket förutom nämnda klubbar alla socialdemokratiska arbetareorganisationer (arbetarekommuner, fackföreningar och verdandiloger) skulle äga rätt att mot en avgift av fem kronor per ombud och femton kronor per resa bliva representerade å en extra förbundskongress, som skulle hållas i Stockholm den 18 och eventuellt den 19 mars 1916 och vars syfte i cirkuläret uppgivits vara att behandla och för sin del taga ställning till frågan om arbetareklassens ställning vid eventuellt krigsutbrott och därmed sammanhängande spörsmål; att den sålunda utlysta kongressen hållits å Folkets hus vid Barnhusgatan i Stockholm ovannämnda båda dagar och att därvid tillstädes varit omkring tvåhundrafyrtio valda ombud för omförmälda organisationer, ävensom efter särskilda inbjudningar åtskilliga personer, bland dem Oljelund såsom representant för ungsocialistiska partiet och Hedén; att Höglund å kongressen, varå hållits åtskilliga anföranden, i det hälsningstal, varmed han öppnat kongressen, angivit, att densamma samlats för att överlägga om de medel, som Sveriges arbetare måste använda, om landet hotades att bliva indraget i världskriget samt att, då det visat sig att den parlamentariska kampen icke kunnat hindra kriget, det jämsides med denna krävdes, att arbetarna tillgrepe den direkta aktionen och utomparlamentariska kampmedel, vilken aktion måste komma från de djupa leden för att få den starka kraft, som behövdes för att hindra krigets herrar att triumfera; att Höglund senare haft ett anförande av innehåll, bland annat, att en storstrejk vore nödvändig såsom kampmedel, att, om storstrejken komme på ett tidigt stadium, kriget därigenom kunde förhindras, och att densamma, om den inträffade efter det krigsmobilisering börjat, kunde leda till öppen revolt; att Oljelund å kongressen haft ett anförande, däri han framhållit, att en effektiv stor- eller generalstrejk kunde vara ett verksam medel mot kriget, att en storstrejk måste kombineras med en mobiliseringsvägran, därvid hela proletarietet, om det kallades att civilt eller militärt deltaga i krigets värv, måste resa sig mot kriget, samt att själva mobiliseringen skulle betraktas som aktionssignal; att Hedén uti ett av honom hållet anförande å kongressen lämnat en utredning om möjligheterna att förekomma ett krig genom att anordna storstrejk, med vilken han dock uppgivit sig avse endast sådan strejk, som skulle drabba fabriker för tillverkning av ammunition, uniformspersedlar och dylikt, att Hedén i anslutning till denna utredning uttalat den åsikten, att det ej vore omöjligt att med en storstrejk förhindra krig och att de åtgärder, som myndigheterna skulle vidtaga för att förhindra en storstrejk, icke skulle vara tillräckliga därför; att å sista kongressdagen antagits ett utav ett redaktionsutskott, vari Höglund varit medlem, uppsatt, till Sveriges arbetande folk riktat manifest, börjande med orden: »Fred till varje pris» och slutade med »Vår lö-
en är: fred till varje pris.» och i vilket manifest det vidare hette, bland annat, att freden måste med alla medel uppiätthållas; att då erfarenheten lärt, att de härskande klasserna och deras politiska organ i yttersta hand icke ryggade tillbaka för annat än den makt, folket kunde sätta bakom sin fredsvilja, och att den parlamentariska kampen vore otillräcklig för detta syfte, kongressen uttalade sig för nödvändigheten av, att förberedelser vidtoges för organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner; att kongressen som ett första medel i denna riktning betraktade en omfattande storstrejk i ett givet ögonblick, genom vilken den arbetarklassens samlade makt, som låge i vägran att ställa arbetskraft till de härskan-

des förfogande, komme till användning; att en klokt förarbetad och organiserad storstrejk borde sträva att omfatta både de arbetare, som framskapa produktionens råmaterialier, och dem, vilka i livsmedels-, beklädnads-, ammunitions- och övriga fabriker framskapa de för kriget nödvändiga fabriksprodukterna, samt främst kommunikationsarbetarna; att kongressen emellertid betonade, att nämnda medel icke vore det enda och ej heller ensamt tillfyllest, samt att det genom de motåtgärder, som en sådan storstrejk möjligen skulle möta från de härskande, kunde komma att drivas över i en kamp av betydligt mera tillspetsad karaktär, och att, om en svensk regering i uppenbar strid med en klar neutralitetspolitik skulle kasta landet in i ett folkmördande krig, alla förpliktelser mot eu sådan styrelse självfallet komme att upphöra. Vid övertägande av vad sålunda blivit utrett och för övrigt i målet förekommit funne rådstuvurätten Höglund, Hedén och Oljelund icke mot sitt nekande lagligen övertygade att hava gjort sig skyldiga till stämpling till förräderi, men enär med hänsyn ej mindre till de förhållanden, under vilka kongressen ifråga tillkommit och de omständigheter, varunder Höglund, Hedén och Oljelund hållit sina ifrågavarande anföranden, än även till innehållet i det manifest, som kongressen antagit i anslutning till omförmälda jämte övriga talares anföranden, måste anses vara utrett, att envar av Höglund, Hedén och Oljelund med sitt anförande, även om detta ej inneburit direkt uppmaning till brottsligt förfarande, likväl åsyftat att söka förleda dem, för vilka anförandet varit avsett, att inför ett förestående krigsutbrott anordna storstrejk för att därigenom förhindra användandet av rikets stridskrafter för avsedda ändamål, ty och som såväl på grund av de vid tiden för hållandet av kongressen rådande utrikesförhållanden och de därav här i landet föranledda militära och administrativa åtgärder som ock med hänsyn därtill att kongressen i betraktande av dess omfattning och sammansättning måste anses hänförlig till sådan menighet, som i 8 kapitlet 3 § strafflagen omförmäldes, Höglund, Hedén och Oljelund genom vad de sålunda latit komma sig till last måste anses hava gjort sig skyldiga till försök att förleda till sådant brott som avsåges i 6 § 3 momentet samma kapitel; alltså prövade rådstuvurätten rättvist på det sätt bifalla Valentins i målet förda talan, att Höglund, Hedén och Oljelund dömdes jämlikt 8 kapitlet 8 § strafflagen, jämförd med 3 § och 6 § 3 momentet samma lag, för försök att förleda till landsförräderi att hållas till straffarbete, Höglund tre år, Oljelund ett år sex månader och Hedén ett år, varjämte Höglund, Hedén och Oljelund jämlikt 30 § i sagda kapitel dömdes förlustiga medborgerligt förtroende, intill dess ett år förflutit från det de efter utståndet straff blivit frigivna.

I hovrätten söktes ändring, av Valentin med påstående, att hans talan måtte i dess helhet bifallas, och av de tilltalade under yrkande att befrias från ansvar.

Hovrätten (herrar Wistrand och Afzelius) yttrade i utslag den 26 juni 1916:

Hovrätten finner Valentins besvär icke föranledda ändring i rådstuvurättens utslag. Vidkommande åter de tilltalades besvär funne hovrätten väl Höglund, Hedén och Oljelund icke genom vad dem i målet förts till last hava gjort sig förfallna till ansvar enligt 8 kapitlet strafflagen; men enär Höglund, Hedén och Oljelund genom de av dem vid omförmälda kongress hållna, i rådstuvurättens utslag anmärkta anföranden och Höglund särskilt därigenom, att han å kongressen föredragit det av honom i samråd med andra personer författade »Manifest till Sveriges arbetande folk» uppma-

nat eller annorledes sökt förleda till anordnande av en storstrejk kort innan eller vid ett krigsutbrott, vilket betecknats såsom möjligen eller sannolikt förestående, samt med hänsyn till innehållet av ifrågavarande uttalanden och vad i sammanhang därmed förekommit desamma måste anses hava innefattat uppmaning till straffbar obörsamhet mot laga myndighets bud, såsom till de värnpliktige att icke efterkomma inkallelse till krigstjänstgöring ävensom till den vid kommunikationsväsendet anställda personal att nedlägga arbetet, och Höglunds yttranden jämväl uppmaning till uppror, ty och som en dylik verkan av berörda uttalanden måste anses hava varit av Höglund, Hedén och Oljelund åsyftad eller i allt fall av dem insedd, alltså och då kongressen — i betraktande såväl därav, att vid densamma närvarit ett betydande antal personer såsom ombud för sammanslutningar med talrika medlemmar i ändamål att i enlighet med kallelsen till kongressen »behandla och för sin del taga ställning till frågan om arbetareklassens ställning vid ett eventuellt krigsutbrott och därmed sammanhängande spörsmål», som ock därav att, ehuru tillträde till kongressen lämnats allenast sålunda kallade eller eljest inbjudna personer, redogörelse för kongressens förhandlingar och å densamma fattade beslut omedelbart bragts till allmän kännedom genom en av kongressen utsedd kommitté — varit att hänföra till sådan menighet, som avsåges i 10 kapitlet 14 § strafflagen, samt vid bedömande av den brottslighet som alltså låge Höglund, Hedén och Oljelund till last, med hänsyn till de i följd av rådande krig mellan främmande makter uppkomna förhållanden omständigheterna vore att anse såsom synnerligen försvarande, prövar hovrätten lagligt på det sätt ändra rådstuvurättens utslag i ansvarsfrågan, att Höglund, Hedén och Oljelund jämlikt 10 kapitlet 14 § 1 och 2 momenten strafflagen dömdes att för vad dem låge till last undergå straffarbete, Höglund två år sex månader, Oljelund ett år tre månader och Hedén nio månader.

Herrar Wästfelt och von Oelreich godkände rådhusrättens utslag och hr Grönvall sänkte straffet.

Målet fullföljdes å ömse sidor till *Högsta domstolen*, av justitiekanslersämbetet under förklarande, att justitiekanslersämbetet läte bero vid hovrättens ogillande av åtalet, i vad detsamma avsett ansvar för stämpling till landsförräderi och för delaktighet i dylik stämpling, men yrkade bifall till den i övrigt i målet förda ansvarstalan.

Högsta domstolen yttrade i utslag den 6 september 1916 (hrr K. G. Carlson, Skarstedt, Améen, Svedelius, Almén och Molin):

Vad först angår Hedén, så när i målet icke kan anses utrett, att Hedén vid ifrågakomma kongress haft yttranden av beskaffenhet att för honom föranleda ansvar, prövar Kungl. Maj:t lagligt att, med upphävande av hovrättens utslag i ansvarsfrågan, såvitt Hedén angår, ogilla den mot honom härutinnan förda talan.

Beträffande härefter åtalet mot Oljelund och Höglund finner Kungl. Maj:t justitiekanslersämbetets besvär icke föranleda ändring i hovrättens utslag; och när Oljelund genom det av honom vid omförmälda kongress hållna, i rådstuvurättens utslag anmärkta anförandet sökt förleda åtminstone till sådan straffbar ohörsamhet mot laga myndighet, som består i värnpliktigas underlåtenhet att efterkomma inkallelse till krigstjänstgöring,

samt Höglund, vilken å kongressen föredragit det av honom i samråd med

andra personer författade »Manifest till Sveriges arbetande folk», härigenom måste anses hava sökt förleda till enahanda brott ävensom eljest till ohörsamhet mot lag eller laga myndighet;

alltså och då med hänsyn särskilt därtill, att vid kongressen närvarit, förutom ombud för de under socialdemokratiska ungdomsförbundet lydande ungdomsklubbarna i landet samt åtskilliga inbjudna personer, jämväl ombud för arbetarekommuner, fackföreningar och verdandiloger, Oljelunds och Höglunds ifrågakomna anföranden måste anses vara hållna inför sådan menighet eller folksamling, som avses i 10 kapitlet 14 § strafflagen,

finner Kungl. Maj:t väl, lika med hovrätten, Oljelund och Höglund vara förvunna till ansvar jämlikt sagda lagrum,

men prövar, i anledning av Oljelunds och Höglunds besvär, rättvist på det sätt ändra det slut, vartill Hovrätten kommit beträffande åtalat mot dem, att Kungl. Maj:t bestämmer det straff, vartill de för berörda brottslighet gjort sig förfallna, för Oljelund till fängelse i åtta månader och för Höglund till fängelse i ett år; skolande Oljelund, som genom Kungl. Maj:ts utslag den 29 juni 1916 dömts, jämlikt 10 kapitlet 14 § 2 momentet och 7 kapitlet 4 § strafflagen, att hållas i fängelse tre månader, jämlikt 4 kapitlet 9 § strafflagen, i en bot ungälla sina ifrågavarande förbrytelser med fängelse i elva månader.

De Oljelund och Höglund således ådömda straffen skola anses vara därigenom, att de hållits häktade i förevarande mål, för en var av dem verkställda till en tid av fyra månader.

Justitierådet K. G. Carlson var sålunda skiljaktig, att han frikände Höglund.

*

Med anledning av denna rättegång *inkommo till justitieombudsmannen följande framställningar:*

Till riksdagens justitieombudsman.

Genom utslag den 3 maj 1916 har Stockholms rådhusrätt dömt ledamoten av riksdagens andra kammare Z. Höglund, redaktören I. Oljelund och fil. dr Erik Hedén till resp. 3 års, 1 1/2 års och 1 års straffarbete samt förklarat envar av dem förlustig medborgerligt förtroende, intill dess ett år förflutit efter verkställt straff. Utslaget grundas därpå, att de sålunda dömda skulle ha sökt förleda till landsförräderi genom vissa av dem hållna anföranden å den bekanta, av Socialdemokratiska ungdomsförbundet utlysta kongressen, vilka anföranden, enligt domstolens uppfattning, åsyftat att söka förleda dem, för vilka dessa yttranden voro avsedda, att inför ett förestående krigsutbrott anordna storstrejk för att därigenom förhindra användandet av rikets stridskrafter för avsedda ändamål.

Vi undertecknade vilja inför Eder öppet uttala, att den avkunnade domen, som stämplar dessa personer såsom landsförrädare, är för vår rättskänsla i hög grad stötande, och vi uttala härmed den förhoppning, att Ni, delande vår uppfattning, ville inskrida för vidtagande av de åtgärder, vilka på grund av vad i målet förekommit kunna anses vara påkallade i rättssäkerhetens intresse.

G. Borelius.

Docent. Lund.

Hjalmar Branting.

Redaktör, Riksdagsman, Stockholm.

C. W. Oseen.

Professor, Uppsala.

Jakob Pettersson.

Borgmästare, Riksdagsman, Södertälje.

Carl Ekman.
Redaktör, Riksdagsman, Stockholm.

Artur Engberg.
Fil. kand., Stockholm.

Torsten Fogelqvist.
Rektor, Brunnsvik, Sörvik.

Otto von Friesen.
Professor, Uppsala.

Mauritz Hellberg.
Redaktör, Riksdagsman, Stockholm.

Anders Karitz.
Docent, Lund.

Harald Kylin.
Docent, Uppsala.

V. Leche.
Professor, Stockholm.

Carl Lindhagen.
Borgmästare, Riksdagsman, Stockholm.

Gustav Möller.
Redaktör, Stockholm.

Albert Nilsson.
Docent, Lund.

Adolf Noreen.
Professor, Uppsala.

Olof Olsson.
Läroverksadjunkt, Riksdagsman, Göteborg.

Värner Rydén.
Folkskollärare, Riksdagsman, Malmö.

Johan Sandler.
Rektor, Riksdagsman, Holsa, Prästmon.

Rickard Sandler.
Fil. lic., Riksdagsman, Brunnsvik, Sörvik.

Torgny Segerstedt.
Professor, Stockholm.

Rutger Sernander.
Professor, Uppsala.

Emil Sommarin.
Docent, Lund.

Fredrik Ström.
Riksdagsman, Stockholm.

Frey Svenson.
Överläkare, Professor, Uppsala.

F. V. Thorsson,
Bankofullmäktig, Riksdagsman, Ystad.

Östen Undén.
Docent, Lund.

Ernst Wigforss.
Docent, Lund.

Carl Wiman.
Professor, Uppsala.

Hjalmar Öhrvall.
Professor, Uppsala.

Till riksdagens justitieombudsman:

Frågan om värnandet av yttrande- och tryckfriheten, församlings- och demonstrationsfriheten, de enskilda medborgarnas personliga frihet och deras representanters okränkbarhet jämte andra medborgerliga rättigheter gent emot övergrepp från ämbetsmannamakten har på senare tiden på grund av timade händelser blivit en allt mer aktuell angelägenhet.

Vi tillåta oss härvid till en början främst erinra om den s. k. förräderiprocessen. Denna har djupt upprört rättskänslan hos vida lager av svenska medborgare.

När det rådhusrättens utslag föll, varigenom som landsförrädare brännmärktes personer, vilkas »brott» bestod i att de velat avvärja vårt lands indragande i världskrigets omätliga olycka, inlämnade ett antal personer till Eder en skrivelse med begäran om Edert ingripande i rättssäkerhetens intresse. Hundratusenden män och kvinnor ha på möten, uppgående till över 400, i petitioner och andra opinionsyttringar uttalat sig i samma riktning. Särskilt vilja vi härmed erinra om det under söndagen i Stockholm anordnade medborgarmötet, bevisat av 18,000 personer, däribland deputationer och ombud till ett antal av 453, representerande 452 organisationer med ett medlemsantal av 98,000, å 164 platser. I medborgarmötets syfte hava dessutom tills i dag ett 100-tal organisationer telegrafiskt instämt.

Bihang till riksdagens protokoll 1917. 9 saml. 2 häft. (Nr 2).

Förenämnda åtal har nu blivit i högsta instans avgjort. Det slut, vartill de särskilda domstolarna och vissa skiljaktiga medlemmar kommit, är för Eder känt och behöver fördenskull ej av oss här återgivas. Vår uppgift är endast att för Eder framlägga några allmänna synpunkter.

Till en början har då såsom bekant den allmänna meningen särskilt uppräorts över att i detta fall de tilltalade kunnat av domstol sakfällas för ingenting mindre än landsförräderi. Att det allmänna rättsmedvetandet icke kan uppbära ett sådant domslut ligger i öppen dag. Hovrättens majoritet och än mer högsta domstolen ha nu för sin del genom de fällda utslagen betecknat en sådan lagtolkning såsom oriktig.

Såsom bekant säger rättegångsbalken: »Fäller domare orätt dom av uppenbar vårdslöshet eller oförstånd miste ämbetet alledes eller till viss tid eller böte med penningar till treskiftes allt efter omständigheterna och fyller all skada». Offentligt har även ifrågasatts om icke i ett sådant fall som detta bör utkrävas något ämbetsansvar i rättssäkerhetens intresse. Man må besinna vad t. o. m. en underdomstol här har i sin hand att råda över. Genom tillämpningen av förräderiparagrafen blev domstolen i tillfälle att ådöma förlust av medborgerligt förtroende. Genom detta sedermera fullständigt undanröjda utslag berövades en av de tilltalade sitt förtroendeuppdrag som stadsfullmäktig och riskerade därjämte att förlora sitt uppdrag som riksdagsman på samma gång valmännen berövades sin utsedde representant — en synnerligen äventyrlig sak i en underdomstols hand särskilt i politiskt upprörda tider.

Genom domstolarnas utslag hotas den gamla svenska församlingsfriheten i en av sina viktigaste grundvalar. Hitintills har det ansetts som en självfallen sak att till s. k. slutna sammanträden någon polismakt icke haft tillträde och att deltagarna där kunnat fritt överlägga om sina angelägenheter. Det är ett livsvillkor för vårt konstitutionella liv, att denna grundsats för framtiden med kraft upprätthålles. Varje angrepp mot densamma riktar, såsom blivit sagt av en rättslärd »en mördande spets mot något av det allra väsentligaste i den svenska friheten».

Ostridigt är, att i förevarande fall sammankomsten haft den slutna karaktär, som enligt bruk här i landet utgör kriteriet för en sådan sammankomst. Även polismyndigheterna ha delat denna uppfattning, då de böjt sig för meddelande från kongressen om dess slutna karaktär och avstått från tillträde till densamma. För att trots detta kunna göra just denna sammankomst till s. k. menighet, ha underdomstolarna nödgats tillgripa vissa egendomliga konstruktioner. Högsta domstolens utslag synes åter ej vilja helt underkänna den förenämnda gamla rättsgrundsatsen, men genom utslaget och dess oklara motivering äventyras densamma minst lika mycket.

Det må i detta sammanhang erinras, att år 1908, då en kronofogde inträngde på en enskild socialistisk konferens i Skåne, dåvarande justitieombudsmannen åtalade förfarandet, vilket kronofogdens förfarande också ogillades av vederbörande domstolar. Då domstolarna nu ansett sig kunna i rättskipningsväg upphäva eller åtminstone allvarligt äventyra förenämnda rättsgrundsats, så finna vi det i allra högsta grad nödigt och nyttigt, att justitieombudsmannen i vad på honom ankommer ingriper för att för framtiden säkerställa detta hotade värn för medborgerlig frihet. Då enligt slutlig tolkning av gällande lag Höglund och Oljelund likaväl kunnat ådömas långvariga fängelsestraff, vilket djupt upprört stora lager av vårt folk, synes med nödvändighet en lagändring påkallad.

Ytterligare en annan viktig angelägenhet har genom denna process tilldragit sig uppmärksamhet, nämligen den svenska lagens och lagtillämpningens bristfällighet be-

träffande häktninginstitutionen. Mer än en gång har denna brist blivit påtalad även i riksdagen. Häktning-rätten måste tillämpas med största varsamhet. Det bör vara myndigheternas främsta plikt att undvika häktande annat än i ytterst nödvändiga fall. Rättstillämpningen går kan man säga i motsatt riktning. I detta fall måste man fråga sig, vilka nödvändigheter påkallat de tilltalades hållande i häkte under hela den långa rannsakingen. Särskilt ägnat att väcka uppmärksamhet och innefattande ett betänkligt ingrepp i folkrepresentationens rättigheter synes oss vara häktningsförfarandet mot riksdagsman Höglund. Så vitt vi kunna förstå är denna senare häktningsåtgärd oförenlig med lagens föreskrift och mening och i all synnerhet hans forsatta hållande i häkte efter hovrättens utslag.

Även vad sålunda förekommit påkallar, enligt vår uppfattning, justitieombudsmannens särskilda uppmärksamhet.

Slutligen ger vad i denna process förekommit vid handen, att en betryggande lagstiftning erfordras rörande rätten till husrannsaka även som förbättrade föreskrifter rörande oskyldigt häktades rätt till ersättning och upprättelse för sitt lidande.

Vad nu anförts utgör som sagt allenast en exemplifiering av de krav, varmed vi inlett denna framställning. Många andra sådana exempel erbjuda de senaste tidernas händelser. Mötes- och demonstrationsrätten inskränkes genom varjehanda förbud eller godtyckligt uppställda villkor. I allmänhet måste dessutom frambållas behovet av en tryggad rättsskipning i politiska processer. Det kan icke vara riktigt att, under det lagen stadgar jäv för domare, däri icke ingår den obestriddiga av erfarenheten alltjämt vitsordade jävaktighet, som ligger i politiskt motståndareskap till den tilltalade. Särskilt uppseendeväckande är också vissa rådhusrättens ensidiga val av jurymän i politiska tryckfrihetsprocesser. Åklagaremakts humanisering är en sak som länge stått på dagordningen och ingalunda minskats i aktualitet genom senare tiders tilldragelser.

Detta och mycket annat talar enligt vår uppfattning för att justitieombudsmannen på sätt påkallas i den *petition*, som härmed till Eder överlämnas och som innehåller cirka 28,000 namnunderskrifter, nu med särskilt allvar ingriper för skyddandet av svenska folkets fri- och rättigheter.

Stockholm och Jönköping den 12 september 1916.

Ernst Söderberg.

K. J. Ossiannilsson.

Fredrik Ström.

Gustav Wahl.

Thure Widlund.

(Petitionens ingress:)

Till riksdagens justitieombudsman!

Vi undertecknade svenska medborgare och medborgarinnor, som för vår del på det djupaste upprörts över de domar, vilka kunnat fällas över redaktörerna Höglund, Oljelund och Hedén, med anledning av arbetarefredskongressen sistlidne mars månad, få vördsamt påkalla Edert inskridande till förbättrande av rättsväsendet och därigenom också till hävdande av rättssäkerheten i landet. Vi tillåta oss även påkalla Eder uppmärksamhet på de ingrepp mot församlingsfriheten och den enskilda överläggningsfri-

heten, som i samband med denna fredskongress ägt rum ävensom på det tillvägagångsätt med husundersökningar m. m. som förekommit uti denna sak.

Även tillåta vi oss fästa Eder uppmärksamhet på de talrika tryckfrihetsåtal som på sista tiden förekommit i vårt land gentemot tidningar och skrifter med utpräglad fredssträvan, under det att samtidigt tryckalster, syftande till att driva oss ut i kriget och åstadkomma osämja med främmande makter, i vidsträckt mån tillåtas fritt driva sitt spel.

Särskilt tillåta vi oss hemställa till Eder att taga under omprövning vad som kan åtgöras för att få till stånd en särskild lagstiftning rörande politiska processer och vilka stadganden som kunna tänkas behöfliga för att politiska sympatier eller antipatier må vid dessa måls handläggning i görligaste mån utestängas.

Det allmännaste rättsmedvetandet hos vida lager av vårt folk är i dessa dagar på det djupaste oroad av vad som på skilda områden inom administrationen och rättsväsendet inträffat, och vi vädja nu till Eder, riksdagens justitieombudsman, i vilken svenska folket författningsenligt bör hava ett värn för sina lagliga fri- och rättigheter, att vidtaga de åtgärder, som på Eder kan ankomma.

Över dessa framställningar har *justitieombudsmannen* enligt sitt diarium för 1916 meddelat följande beslut:

»Genom överrätternas därutinnan sammanstående utslag är fastslaget, att *rådhusrättens* i målet meddelade utslag, varigenom straff jämlikt 8 kap. strafflagen ådömts svarandena för försök att förleda till landsförräderi, är felaktigt. Vål måste det i och för sig på det allvarligaste beklagas att en underrätt begär felaktigheter, varigenom den allmänna tilltron till lagarnas helgd och rättsväsendets auktoritet löper fara att rubbas, och sådan felaktighet är givetvis desto betänkligare ju svårare brott det gäller och ju svårare straff som sålunda felaktigt utdömes, men å andra sidan ligger det otvivelaktigt i sakens natur och läser aldrig kunna undvikas, att i juridiskt tveksamma fall domstolar i olika instanser vid prövning av föreliggande rättsfrågor kunna komma till sinsemellan skiljaktiga resultat och på olika sätt avgöra berörda frågor.

Vid prövning av frågan, huruvida den av rådhusrätten begångna felaktigheten kan anses innefatta ämbetsfel av beskaffenhet att föranleda ansvar, har jag — fränsett felaktighet i annat hänseende — funnit synnerligen anmärkningsvärt att, ehuru för sakfällande enligt de av rådhusrätten åberopade §§ i 8 kap. fordras, att förrädlig avsikt hos gärningsmannen skall föreligga, rådhusrätten likväl i sina domskäl alldeles förbigått frågan, huruvida dylik avsikt hos svarandena kunde anses föreligga eller ej. Emellertid synas mig hänsyn rättvisligen böra tagas till följande omständigheter nämligen: att inga som helst prejudikat finnas rörande tillämpningen av ifrågakomna §§ i 8 kap. och att följaktligen någon rättspraxis uti ifrågavarande hänseende ej funnits att följa; att enär efter en

lags tillkomst nya förhållanden ofta uppstå, vilka lagstiftaren ej förutsett eller ens kunnat förutse, den bristfällighet, som på den grund kommer att vidlåda lagen, ej sällan avhjälpes på det sätt, att lagens tillämplighet i rättspraxis — och detta ofta med fullt fog, då annan utväg ej står till buds, för undvikande av ett ur materiell rättssynpunkt alltför otillfredsställande resultat — utvidgas att gälla jämväl sålunda uppståndna förhållanden; att i förevarande fall det måste anses hava varit tveksamt, huru den föreliggande rättsfrågan rätteligen borde bedömas, vilket bäst belyses därav, att av de sammanlagt 14 domare, som i olika instanser dömt i målet, icke mindre än 7 olika meningar uttalats; samt att rådhusrättens av överrätterna underkända mening omfattats, av förutom 2 ordinarie ledamöter av hovrätten, tillika tjänstförrättande justitiekanslern.

Vid nu angivna förhållanden får enligt min mening saken anses hava varit av så tvivelaktig beskaffenhet, att skälig anledning icke föreligger till anställande av åtal för ämbetsfel mot de rådhusrättens ledamöter, som deltagit i målets avgörande och som — därom är jag förvissad — därvid dömt efter bästa förstånd och samvete; det synes mig nämligen alldeles uteslutet, att ledamöter av underrätt skulle kunna fällas till ansvar för oförstånd eller oskicklighet i ämbetet, för det de omfattat en mening, vartill sedermera en av rättsväsendets främsta auktoriteter i riket, justitiekanslersämbetet, ock anslutit sig. Och anställande av ett fiskaliskt åtal, som jag med visshet förutser få en friande utgång, anser jag icke förenligt med min ämbetsplikt.

Vad åter angår *hovrättens* utslag, som beträffande Höglund och Oljelund allenast ifråga om straffmätningen skiljer sig från Kungl. Maj:t:s utslag, har jag vidkommande åtalet mot Hedén — vilken av hovrätten ådömts straff jämlikt 10 kap. 14 § strafflagen, men av Kungl. Maj:t friats från allt ansvar — visserligen funnit särskilt anmärkningsvärt, att hovrätten ansett Hedéns åtalade anföranden å kongressen hava innefattat uppmaning till de värnpliktiga att icke efterkomma inkallelse till krigstjänstgöring och till den vid kommunikationsväsendet anställda personal att nedlägga arbetet, ehuru, såvitt jag av handlingarna inhämtat, utredningen i målet ingalunda givit vid handen, att Hedéns ifrågavarande uttalanden innefattat dylika uppmaningar; men enär det i viss mån varit en bevisningsfråga, huruvida Hedén borde sakfällas eller ej, samt det ligger i sakens natur, att vid prövning av tvivelaktiga bevisningsfrågor olika meningar inom domstolarna kunna göra sig gällande, vartill kommer, att efter meddelandet av hovrättens utslag ytterligare utredning, som gått i friande riktning, i denna del av målet i någon mån förebragts hos Kungl. Maj:t, finner jag icke heller i denna del någon åtgärd böra ifrågakomma.

Beträffande de i sammanhang med detta ärende uttalade önskemålen om förbättrad lagstiftning rörande församlingsfriheten och om förtydligande i lagen av begreppet menighet och folksamling hänvisas till den framställning i dessa ämnen, som inflyter i min ämbetsberättelse till 1917 års riksdag».

*

Vid bedömandet av justitieombudsmannens åtgörande i detta rättegångsmål kan man enligt min uppfattning ej undgå att göra följande betraktelser.

Det förmenta brottet har icke framgått ur ett klandervärt sinnelag. Världskriget pålägger oss förpliktelser att var i sin stad dämpa dess våldsamhet och hålla olyckorna borta från de egna dörrarna. Atminstone är denna ståndpunkt lika trofast mot fäderneslandet som den motsatta åsikten, att det är lyckligast för Sverige att gå med i kriget.

En utbredd uppfattning fanns därför i landet, att den krigsaktivistiska rörelsen måste bekämpas. På grund av regeringens envælde över utrikespolitiken och den sekretess, som bredes över densamma, hölls svenska folket i ovetskap om vad som försiggick. Däraf följde oro och misstänksamhet. Dessa bekymmer minskades icke av regeringschefens vid ett och annat tillfälle framförda tillkännagivanden, vid vilka jämte försäkran om regeringens neutralitetsvilja merendels fogades en ganska understruken antydning, att denna neutralitet dock ej fick upprätthållas »till varje pris».

Av detta följde än mer en känsla av ovisshet, var man egentligen hade regeringschefen och vart det till sist skulle bära hän under hans ledning. Man kunde ej heller undgå att märka, hurusom regeringens tonfall mot krigsaktivismen var ett annat än mot fredsaktivismen, vilket särskilt tog sig uttryck i undseende för den krigsaktivistiska pressen och upprepade åtal mot fredsaktivistiska tidningar. Det gällde sålunda, menade många, att vara på sin vakt mot en regering, vars döpelse stått i militarismens tecken och i sina gärningar helt naturligt icke heller kunde alldeles svika fadderskapets förväntningar.

Under sådana förhållanden kom uppenbarligen den ifrågavarande kongressen till stånd för att enligt sin uttalade mening förbereda ett värn för svenska folket mot oförutsedda kupper och liknande äventyrligheter. Dess lösen »fred till varje pris» formulerades förmodligen som ett svar på statsministerns lösen: neutralitet icke till varje pris.

Man kan hava olika meningar, om kongressen verkligen var behövlig. Men man kan förstå, att den fredsaktivistiska ungdomen med sin trängtan till handling, liksom all ungdom, ansåg en fara föreligga som det

var bättre att möta beredd än avvakta oförberedd. Det var också från denna ungdom, som uppmärksamheten först med allvar riktades på den krigsaktivistiska rörelsen. Det visade sig att ute i landet denna uppfattning hade stora sympatier.

De tilltalade hava handlat i god tro under förvisning, att kongressen och dess förhandlingar icke på något sätt trädde någon lag för nära utan kunde lita till hägnen av den svenska yttrandefriheten. Vid internationella socialdemokratiska kongresser har opåtalat enahanda fråga, som den vid ifrågavarande tillfälle behandlade, varit föremål för överläggningar med vida våldsammare uttalande än de som här åtalats. Även vid svenska kongresser och möten har under tidernas lopp ämnet kunnat fritt diskuteras.

En nyhet är även, att en sådan kongress skall kunna räknas till »menighet eller annan folksamling». Polisen själv avstod från att fordra tillgång till förhandlingarna, när den fick underrättelse om dess karaktär av sluten sammankomst.

Ett uttryck för kongressbestyrelsens uppfattning, att den, efter alla föregående prejudikat att döma, var i sin goda rätt, innefattade det oförbehållsamma publicerandet av förhandlingarna vid kongressen.

De tilltalade hava icke handlat i förrädiskt uppsåt, enligt den betydelse strafflagen kan anses lägga i ordet förrädiskt. Strafflagen betonar i 8 kap. oavkätligt att det för sin tillämpning kräver förrädlig avsikt och av de fall, då en definition på förräderi särskilt utsattes, finner man att uppsåtet skall bestå i en bestämd avsikt att på något sätt förråda landet till en främmande makt. Såsom varje av politisk lidelse oförvillad människa känner och förstår voro kongressdeltagarna besjälade av uppsåt att gagna sitt land efter deras övertygelse, och detta bestyrkes även av hela situationen och kongressens uttalanden. Att under sådana förhållanden falla dem till ansvar för förrädliga avsikter i ovannämnda mening är, såvitt jag förstår, en mycket betänklig och för medborgerlig rätt äventyrlig otillbörlighet.

För att kunna komma till sådant resultat har också rådhusrätten nödgats leda sig fram från den ena konstruktionen till den andra. Enligt vanligt förstånd måste ett domfällande, i all synnerhet efter så stränga straffbud, vara grundat på ett klart, ovedersägligt faktum och ett uppenbart uppsåt. Men rådhusrätten kan ej komma till sitt resultat utan att på grund av uppräknade omständigheter — som såvitt jag förstår snarare måste ur en mänsklig straffjustice synpunkt anses såsom förmildrande — finna att det »måste anses» att de tilltalade äro djupt sjunkna landsförrädare.

Vad nu sagts om skulden till förräderi gäller i viss mån också om

ansvaret för att yttrandena »måste anses» ha fällt *inför folkförsamling* och de trots ovannämnda förmildrande omständigheter stränga straff, som även till sist ådömdes Höglund och Oljelund. Man får nästan det intrycket, att själva starten var så kraftig, att det icke ansågs gå för sig att komma till ett friande eller åtminstone till rimliga straffskalor för alla de tilltalade. Det förefaller som om i politiska brottmål icke gällde regeln att i tveksamma fall bör hellre frias än fällas, utan tvärt om. Särskilt betänkligt för den svenska församlingsfriheten är högsta domstolens uttalande i fråga om skillnaden mellan slutna sammankomster och offentliga möten. Vid tillfället hölls ett slutet möte av ombud för olika organisationer. Men domstolen anser de församlade varit en »folkförsamling», därför att, förutom ombud för ungdomsklubbarne, jämväl närvarit ombud för arbetarekommuner, fackföreningar och Verdandilogen. Något oförklarligare kan knappast tänkas. Församlingsrätten blir på detta sätt prisgiven till domstolarnes godtycke. Man nästan får den känslan, att en psykologisk konfusion här föreligger med den på höjderna icke ovanliga uppfattningen, att varhelst en samling mindre bemedlade äro tillsammans så är det en »folkförsamling».

Slutligen är såsom i en av klagoskrifterna anmärkts besluten i häktningsfrågan omtvistliga och delvis oförklarliga.

Det finnes gränser även för vad en domstol kan få döma under hägnet av omtvistliga, skiljaktiga meningar. Denna gräns synes enligt en utbredd rättsuppfattning i landet här vara uppenbarligen överskriden. Åtminstone gäller detta i fråga om domfällandet för landsförräderi. Visserligen föreligger en viss förmildrande omständighet för domstolen däruti, att den dömt under en tid av uppjagad politisk stämning och en ofantlig hets från vissa tidningar och politiska kretsar för att på ett enkelt sätt bliva kvitt politiska motståndare. Men anspråket på domstolen att kunna hålla sig utanför dylika stämningar *måste* upprätthållas, även om det går över hövan. Ett dylikt spel i det politiska livet om enskildas frihet och välfärd bör icke, såvitt jag förstår, få oanmärkt äga rum.

Mot justitieombudsmannens beslut i detta ämne har jag sålunda den erinran att göra, att han enligt min uppfattning icke tillräckligt beaktat detta ärendes vikt och äventyrliga innebörd. Anmärkningsvärt synes mig och vara att justitieombudsmannen, vilken skall såsom en folkets tribun slå vakt särskilt om de medborgerliga rättigheterna, såsom ett huvudsakligt stöd för sin underlåtenhet att ingripa åberopat auktoriteter och till på köpet representanten för landets åklagareväsende, vilket enligt vår samhällsordning inrättats för att göra gällande »allt vad lag» förmår

utan hänsyn till rättvisa och humanitet. Snarare borde i detta fall åtal anställts även mot åklagaremakten för att den i sina yrkanden gått utöver all rimlighet. Därtill kommer det nedslående beviset på ämbetets konstitutionella vanmakt, då ombudsmannen enligt gängse uppfattning förklarar ett fiskaliskt åtal, som han med visshet förutser få en friande utgång, icke vara förenligt med hans ämbetsplikt. Så alldeles viss kan väl dock utgången av ett sådant åtal i detta fall icke få antagas vara. Men även om ett sådant åtal var hopplöst, bör även ett dylikt missförhållande läggas på domstolarne i deras dömande över sina egna och icke få breda sig över ombudsmannens ämbete.

På grund av vad sålunda anförts hemställas,

att riksdagen ville i anledning av justitieombudsmannens ämbetsberättelse göra det uttalandet, att i det s. k. förräderimålet åtal bort av ombudsmannen anställas för de domfällanden, enligt vilka de tilltalade ansetts skyldiga till ansvar för förräderibrott.

4). *Förbättrad lagstiftning om församlingsfriheten.*

Framställningarna till justitieombudsmannen i förräderimålet och andra förut under hans prövning dragna ärenden hava föranlett ombudsmannen att, jämlikt 17 § i hans instruktion, den 2 januari 1917 ingå till Kungl. Maj:t med en framställning, däri framhålles behovet av lagändring i vissa avseenden rörande församlingsfriheten.

Det kan ifrågasättas om icke en sådan visserligen med praxis överensstämmande framställning bort lämnas även till riksdagen. Ombudsmannen åligger nämligen att i sin berättelse till riksdagen »utreda lagskipningens tillstånd i riket, anmärka brister i lagar och författningar samt avgiva förslag till dess förbättring». Den åberopade 17 § i instruktionen avser närmast konungens ekonomiska lagstiftningsmakt.

Beträffande innehållet i framställningen har laguskottet sålunda blivit förhindrat att till riksdagen inkomma med förslag till lagändring eller framställning i ämnet till Konungen. Emellertid nödgas jag i alla fall göra ett par erinringar. Ombudsmannens uppfattning att det åtminstone i första hand icke vore erforderligt att församlingsrätt eller församlingsfrihet inskrives i grundlagen, synes mig innefatta ett underskattande av grundlagens stolta uppgift och de ifrågavarande rättigheternas konstitutiva betydelse. Likaså har ombudsmannen enligt min uppfattning bort kraftigt framhålla vikten för folkfriheten att den inskränkning och fara för församlingsrätten, som innefattas i högsta domstolens utslag i för-

räderimålet, undanröjes. I stället har ombudsmannen inskränkt sig till att i korthet erinra, att angelägenheten, att den härigenom uppkomna osäkerheten om rätta tillämpningen av 10 kap. 14 § strafflagen undanröjes, vilket måste vara, säger han, ett önskemål såväl för föreningar och sammanslutningar som ock för vederbörande myndigheter att få bragt ur världen.

d) av herrar *Klefbeck*, *Lindqvist* i Stockholm och *Persson* i Norrköping, som instämt dels med herr *Alexanderson* och dels i huvudsak med herr *Lindhagen* i fråga om hans yttrande under punkt 3 i reservationen.

e) av herr *Lars Olsson*, som instämt med herr *Alexanderson* beträffande andra delen av hans särskilda yttrande.

f) av herrar *Schotte* och *Rehn*, som instämt med herr *Alexanderson*.